

Herman Schück: Rikets brev och register. Arkivbildande, kansliväsen och tradition inom den medeltida svenska statsmakten. Skrifter utgivna av Svenska Riksarkivet 4. Sthlm. 1976. 614 s.

Arkivhistorie er en lidet dyrket historisk disciplin i Skandinavien. Det er derfor en skelsættende begivenhed, at prof. Herman Schück har kunnet publicere en i alle henseender vægtig monografi over den arkivdannelse, som fandt sted inden for det verdslige centralstyre i det middelalderlige Sverige.

Det foreliggende arbejde er ikke blot en bedrift inden for svensk historieforskning, men tillige et særdeles værdifuldt bidrag til hele Skandinavien arkivhistorie og historiografi. Siden William Christensens »Dansk statsforvaltning i det 15. århundrede« udkom 1903 er der næppe på nordisk grund foretaget en så omfattende og tilbundsgående analyse af en væsentlig side af den middelalderlige statsmagts forvaltningsapparat. For historikeren af i dag, som mere lægger vægt på de sociale og økonomiske aspekter end de rent administrative og politiske, kan titlen¹ nok virke tør og lidet indbydende. Men til forskel fra Wm. Christensens værk, der vel er såre nyttig, men jævnt kedsommelig læsning, så er Schücks bog så fuld af idérige hypoteser og sindrige sammenstillinger af materialet, at læseren ikke kan undgå at blive revet med af forfatterens iver. Det er godt, at bogen ved siden af den hæftede udgave findes i en solid shirtingsindbinding, for det er en håndbog, der vil blive slidt hårdt på af alle, som beskæftiger sig med nordisk middelalder. Bogens primære sigte er dog ikke at fungere som opslagsværk, men at opstille en række hypoteser og derpå sandsynliggøre dem. Det må noteres som et kedeligt minus, at den intet register har, det opvejes kun delvis af den overskuelige indholdsfortegnelse og den korte, klare sammenfatning. Trods tydelige underopdelinger af kapitlerne – også typografisk – er bogen langt fra letlæst. Jeg har derfor foretrukket at udnytte den begrænsede plads til en bred redegørelse for Schücks intentioner og problemstillinger og det materiale, han udnytter, frem for at give en samlet vurdering, som måtte bygge på en detailkritik. Når det har kunnet lykkes for enkeltmand at præstere de 600 tættrykte sider med vidtrækkende synteser og samtidigt spækket med uanede mængder detailundersøgelser, skyldes det først og fremmest forfatterens omfattende viden og store kapacitet som metodiker forenet med en stædig udholdenhed. Under arbejdets gang dukkede der bestandigt nye aspekter op, som måtte undersøges og indplaceres i helheden således, at fuldførelsen trak ud. Det har været Schücks held, at han har kunnet fastholde skiftende arkivchefers positive interesse og forskningsrådets nødvendige økonomiske støtte, skønt arbejdet strakte sig over mange år. Schück undskylder selv i forordet, at han har gjort rede for bogens lange historie, men for mig at se, er denne redegørelse særdeles væsentlig både for forståelsen og bedømmelsen af »Rikets brev och register«. Schücks udgangspunkt kan parallelliseres med Troels Dahlerups bemærkning i sit oppositionsindlæg ved Poul Ene-marks disputats »Studier i toldregnskabsmateriale«. ² Dahlerup spurgte: Hvorfor er netop disse toldregnskaber blevet bevaret? – et problem, som doktoranden kun havde strejft.

Schück påpeger, at den kritiske linie inden for den blomstrende middelalderforskning fra århundredskiftet og fremefter med brødrene Weibull i spidsen i det store og hele var koncentreret om de *berettende* kilder, fordi man der fandt den sammenhæng, som manglede i diplommateriale. Ingvar Andersson udtalte 1928 i sin disputats »Källstudier till Sveriges historia 1230–1436«, at svenske middelalderdokumenter takket være skæbnens lunefuldhed kun er bevaret som spredte levn, og at de litterære kilder derfor får af-

¹ Om baggrunden for titlen se kap. XIV Rikets register 1471–1520.

² Jf. Historie IX, 1971, s. 233.

gørende betydning for en rekonstruktion af Sveriges middelalderhistorie. Men kort tid derefter begyndte studiet af *den arkivalske sammenhæng* med Edv. Bulls forsøg på at rekonstruere Bergenbiskoppernes *registrum*³ og Lars Sjödin's undersøgelser af kancellihænder og middelalderlig arkivdannelse.⁴ Derimod omtaler Schück ikke i denne forbindelse danske forskeres ivrige diskussioner af muligheden for tabte middelalderlige kopibøger. Schück anser de af Bull og Sjödin skildrede metoder for anvendelige til en undersøgelse af den arkivdannelse, der fandt sted inden for den middelalderlige svenske stat.

Mens forskningen omkring aktstykker og breve hidtil fortrinsvis har været begrænset til analyser af det enkelte dokumentets oprindelsessituation og dets forhold til diplomatikkens normer, indser Schück nødvendigheden af at sætte det sparsomme middelalderlige brevmateriale ind i dets arkivalske sammenhæng samt at undersøge dets repræsentivitet i forhold til det oprindeligt eksisterende materiale. H. S. vender sig skarpt mod Ingvar Anderssons formulering af diplomernes bevaringsforhold som »sporadisk« og »nyckfull« som negativistisk og hævder i stedet nødvendigheden af en *positiv hypotese* hos den forsker, der vil beskæftige sig med brevstoffet. Schücks hovedtese lyder: Et materiales fravær kan bero på tilfældigheder, men dets tilstedeværelse beror på bevidste handlinger (s. 13). Forskningens opgave bliver da at indkredse disse handlinger og nå frem til en teori om hele materialet. Metoden har vist sig frugtbar, idet den tilsyneladende negative faktor, at de eftersøgte arkivdannelse kun kan påvises indirekte ved at følge det, Schück kalder »dokumentens trødering«, i stedet bliver vendt til en positiv faktor. Dette kan lyde lidt subtilt, og vi er nok nogle stykker, som ikke har fået den Schück'ske synskhed i vuggelage og derfor undertiden har lidt svært ved at følge hans skoleridt med at blotlægge sammenhænge. H. S. er dog ikke selv blind for faren ved at tro at alt lader sig forklare ud fra et spinkelt materiale.

De opgaver, Schück har sat sig, er væsensforskellige for den første periode ca. 1275–1375, hvor man må nøjes med bevarede *indkomne breve*, enten i form af originaler, vidisser el. afskrifter, og for middelalderens slutning. I den sidste periode kommer der nye arkivaliekategorier til, såsom koncepter og kopibøger med afskrifter af *udgående breve*, undertiden tillige korrespondancer angående dokumenternes udfærdigelse. Således kommer hele kancellivæsenet med ind i billedet. At gennemføre en fuldstændig undersøgelse af dette omfattende materiale er ugørligt – i al fald for en enkelt person. Schück har derfor begrænset sig til at opdele den svenske middelalder i en række »regimer« og for hvert af disse sammenstillet det bevarede materiale for derigennem at konstatere resultatet af regimets virksomhed.

Hvert »konge- el. rådsarkiv« kan dog ikke opfattes som en sluttet enhed. Den enkelte arkivskaber har overtaget materiale fra forgængeren og senere hen er middelalderarkiverne gået op i nye enheder, hvorfra man må forsøge at udskille dem. I tidens løb er mange middelalderarkiver gået tabt gennem vanrøgt eller brand, ikke mindst Stockholm slots brand 1697 var katastrofal for arkivvæsenet, og dette årstal er et naturligt slutpunkt for Schücks undersøgelse.

Den måde, hvorpå et nyt regime har behandlet forgængernes arkiv, kan fortælle os noget om, hvordan overgangen har fundet sted. Endelig understreger Schück, som allerede Bull og Sjödin havde gjort det, at forskeren nøje må undersøge, hvorfor og hvorledes hans kildemateriale er opstået og overleveret. Dette har gyldighed, hvadenten han un-

³ E. Bull, »Registrum« fra bispestolen i Bergen. Scandia V. Lund 1932.

⁴ L. Sjödin, Kanslistilar och medeltida arkiv I–II. Medd. från svenska Riksarkivet. Sthlm. 1939–40, 1940–42.

dersøger et hændelsesforløb, en afgrænset tidsperiode el. en enkelt begivenhed. Schüch erkender, at hans arbejdsform indebærer en vis grad af tolkning, og at nogle resultater er så usikre, at de er uegnede som grundlag for videre forskning. Samtidigt understreges, at han hele tiden har søgt at markere sikkerhedsgraden for at undgå at bedrage sig selv eller læseren. Denne ideelle stræben er dog ikke ganske lykkedes. Ved hvert gennemgået arkivale er anført overleveringen i kronologisk orden med tilføjelse af forekomst i registraturer og kopibøger frem til slutningen af 1600-tallet, men disse opstillinger må ikke opfattes som rekonstruerede arkiver.

Om noget svensk arkivvæsen forud for Magnus Ladulås' regering er der ikke tale, og den første del af Schüchs undersøgelser gælder derfor Magnus' og hans søn Birger Magnussons arkiver. Den er en videreførelse af Jerker Roséns og G. Westins analyser⁵ af, hvorledes 1500-tals-historikerne Ericus Olai og Olaus Petri har benyttet arkiver i Uppsala domkirkes varetægt – undersøgelser, der er parallelle med danske historikers jagt på »tabte kilder« hos Huitfeldt. På grund af fortsat aktualitet middelalderen igennem er staden Visbys underkastelsesbrev 1288 (ligesom senere Nöteborgstraktaterne 1323) behandlet i selvstændige kapitler. H. S. kommer også ind på tilstedeværelsen af dele af Birgers arkiv i Danmark, dels i original dels i kopier i den såkaldte rigsbrevbog (*Cancellariæ liber*) og uddyber Jerker Roséns forklaring ud fra Erik Menveds formynderskab.

Det næste »regime« bliver Magnus Erikssons og Håkon Magnussons regeringer. Af særlig interesse for Danmark er her den udførlige behandling af problemkomplekserne knyttet til »det gamle norske riksarkiv« og Magnus Erikssons Skånebreve. Der bliver ikke meget tilbage af Halvdan Kohts visioner om et gammelt norsk riksarkiv på Akershus fra ca. 1300 og frem til enevældens vanrøgt af det.⁶ Allerede A. Steinnes havde dog punkteret teorien ved at sandsynliggøre, at Akershusarkivets ødelæggelse skete ved branden 1527, og at en del endnu eksisterende norske statsakter derfor måtte have været opbevaret andetsteds.⁷ Schüch mener at kunne påvise, at de 4 brevkister, der er optaget i 1346-inventariet på Bohus slot, har udgjort Magnus Erikssons arkiv, såvel som svensk konge som hans privatarkiv. Brevkisterne blev ved pantsættelsen af Bohus overflyttet til Oslo – statsakterne til Akershus og privatarkivet til Mariakirken (s. 138–39). Som norsk konge benyttede Håkon i høj grad Mariakirkens gejstlighed til administrative formål. Under Margrete ophørte arkivering på Akershus helt, og en del arkivalier blev ført til Kalundborg. Da det norske kanslerembede fra 1439 påny blev knyttet til Mariakirken, blev det »døde« Akershusarkiv overført dertil og kom efter reformationen med Mariakirkens eget arkiv til Oslos domkirke, hvorfra det mod slutningen af 1600-tallet blev udlånt til Arni Magnusson.

Problemer med tilknytning til »Skånebrevene«, d.v.s. Magnus Erikssons adkomster fra 1330'erne og 1340'erne på Skåne, Blekinge og Sydhalland, har optaget siden senmiddelalderen. Da man midt i 1400-tallet savnede originalbrevene, konstrueredes fra svensk side to forklaringer. Den første skyldes forfatteren til det såkaldte »forbindelsesdigt«, en på Karl Knutssons initiativ udført fortsættelse af »Erikskrönikan« som overgang til »Karlskrönikan«. Han er ikke blot danskfjendtlig, men i høj grad Magnusfjendtlig. Denne får derfor både skyld for at have mistet Skåne og for at have udleveret brevene

⁵ Rosén startede med at undersøge problemerne i disputatsen: Striden mellan Birger Magnusson och hans bröder. Lund 1939, og fortsatte med en lang række analyser i forsk. periodica. Af speciel interesse er: Till diskussionen om Ericus Olais källor. Archivistica ... E. Nygren. Sthlm. 1956 (jf. Schüchs bibliografi s. 610).

⁶ H. Koht, Det gamle norske riksarkive og restane frå det. Norske Vid. Akademi i Oslo, Hist.-filosof. klasse, 1927.

⁷ A. Steinnes, Drag or saga om det norske riksarkivet. Syn og Segn 1941.

til kong Valdemar. Den anden forklaring skyldes Hans Brask, der med støtte i rigsregistret beskyldte dronning Margrete og Erik af Pommern for at have ført Skånebrevene til Danmark sammen med andre svenske statsakter. Svensk og dansk historieskrivning og -forskning har fra reformationstiden til vore dage ivrigt beskæftiget sig med emnet uden at kunne forklare sammenhængen. Nu synes Schück i alt fald at have løst nogle af gåderne. Han finder det påfaldende, at kun et fåtal af Skånebrevene kendes i dansk overlevering, mens der forekommer fuldstændige svenske fortegnelser og en række afskrifter. H. S. sandsynliggør, at originalerne blev udleveret af Magnus til det svenske råd 1357 i henhold til forliget på nær enkelte breve, som fra hans arkiv på Bohus kom til Oslo og derfra senere til Danmark. Magnus havde ladet tage afskrifter af en del breve ved sin henvendelse til paven 1347, en tilsvarende fortegnelse kan evt. være kilden til forbindelsesdigtets brevudtog. Harmen over Magnus' forræderi ved at udlevere Skåne førte til beskyldninger for også at have udleveret brevene. Brasks formulering kan være en fortolkning af de fra svensk side fremførte klagepunkter til fremlæggelse og domfældelse på et unionsmøde i Kalmar. Schücks apologi for Danmark virker rimelig og logisk, men originalbrevenes forsvinden er fortsat gådefuld. H. S. tænker sig, at Albrecht har anvendt originalerne i forbindelse med sin skånske politik i 1370'erne og 1380'erne, og at de forsvandt med ham – selv om de intet spor synes at have efterladt i det velbevarede mecklenburgske husarkiv.

I de følgende 5 kapitler behandles arkivdannelsen i de ca. 100 år fra 1420'erne frem til 1520. I denne periode var det svenske rigsråd det altdominerende forvaltningsorgan, idet rådet var den stabile regeringsfaktor, mens monarker kom og gik og sjældent beholdt tøjlerne ret længe ad gangen. Til spørgsmålet om arkivdannelse og former for arkivernes overlevering kommer her et tredje hovedspørgsmål: Hvorledes var kancellierne organiseret og i hvilket omfang påvirkede en sådan organisation administrativ praksis? Herunder granskes den rolle ærkebispens i Uppsala og Strängnäs biskoppen spillede til forskellig tid med enkelte sideblik til lokaladministrationernes arkivdannelse.

Lige fra rigsrådets første afgørende magtovertagelse i 1430'erne blev det skik at føre kopibøger, oftest betegnet *registrum*. Et sådant tidligt »register« synes at ligge til grund for visse dele af Vadstenatraditionen. I det store afsluttende kapitel (s. 450–559) behandles problemer vedrørende »rigsregistret« fra alle tænkelige indfaldsvinkler. Schück tilslutter sig Roséns teori, at et egentligt *rikets register* først er påbegyndt 1471 efter slaget på Brunkeberg. Det fungerede derpå de følgende 50 år, biskop Matts af Linköping havde det med til Stockholm 1520, men efter hans død forsvandt det sporløst. De mange bevarede kopibøger knyttet til enkeltpersoners navne viser gennem deres indbyrdes sammenhæng, at de enkelte rådsmedlemmer havde adgang til rigsregistret og lod det afskrive hver efter sit behov. Selve rigsregistret var derimod andet og mere end en kopibog og eksempelsamling, ved rådsmøderne indførtes dokumenter og beslutninger deri med fuldgyldig retskraft. Denne bredt anlagte undersøgelse med dens vrimmel af detaljer er næppe holdbar på alle punkter, personlig har jeg lidt svært ved fuldt ud at godtage fremstillingen af Hans Brasks rolle i det store spil. Men i det store og hele kan der ikke være tvivl om, at der her er tale om et virkeligt nybrud, som i langt højere grad end de talrige fremstillinger af Sturetidens politiske historie giver den rette baggrund for at forstå Gustav Vasas administrative system.

Et af Schücks væsentligste resultater er hans påvisning af værdien og vigtigheden af at undersøge ikke blot originalbrevenes proveniens og opbevaringsforhold, men at dette er mindst lige så vigtigt, når der er tale om kopier og registraturer.

Thelma Jexlev